

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

19. Константинова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). – Запоріжжя: АА Тандем, 2010. – 596 с.
20. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии реальных училищ на 1911 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1911 год. – К., 1912.
21. Очерки русской культуры XIX века. Т. 1. Общественно-культурная среда. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 384 с.
22. Пономарьова Т. О. Світла особистість імперії темряви. В. Короленко на Рівненщині: джерела, літературні дослідження та краєзнавчі нариси. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2010. – 304 с.
23. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. – Житомир: Изд. губерnsk. статист. ком., 1916. – 548 с.
24. Прищепя О. П. Рівненська реальна гімназія (училище) у житті міста XIX – початку XX ст. // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. – Випуск 2. – Рівне, 2005. – С. 7–10.
25. Прищепя О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. – Рівне, 2006. – 223 с.
26. Прищепя О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Прищепя. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.
27. Ровенський обласний державний архів. Путівник. – К.: Наукова думка, 1970. – 259 с.
28. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.) / Д. М. Чорний // Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с.

УДК: 94 (477.8): 94 (438)

В.Л.Галуха

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття є спробою узагальнити матеріал про передумови, законодавче забезпечення й проведення заходів, спрямованих на удосконалення системи землекористування й землеволодіння у Волинському воєводстві в процесі реалізації аграрної реформи.

Ключові слова: ліквідація сервітутів, землеволодіння, землекористування, аграрна реформа, Волинське воєводство.

Статья является попыткой обобщить материал о предпосылках, законодательном обеспечении и проведении мер, направленных на усовершенствование системы землепользования и землевладения в Волинском воеводстве в процессе реализации аграрной реформы.

Ключевые слова: ліквідація сервітутів, землевладення, землепольовання, аграрна реформа, Волинське воеводство.

The article is the attempt to generalise the material about the course of the reclamation in Volyn voyevodstvo in correlation with the commassation in the process of the agrarian reform of the 20-30 years of the 20-th century.

Key words: reclamation, commassation, land use, agrarian reform, Volyn voyevodstvo.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Земельна реформа в Україні, яка є основною складовою аграрної політики влади, виявила значну кількість складних, багатогранних проблем, пов'язаних із визнанням інституту приватної власності на землю, існування ринку землі, оцінкою ефективності її використання в ринкових умовах господарювання. Основним результатом земельної реформи є визнання інституту приватної власності на землю, питання ж існування ринку землі залишається дискусійним. У зв'язку з невизнанням легального земельного ринку землевласники неповністю усвідомлюють своє право володіння, користування та розпоряджання землею. Усе це вимагає необхідності подальшого дослідження й обґрунтування напрямів ефективного землеволодіння й землекористування в умовах функціонування земельного ринку.

Зокрема, завершення земельної реформи потребує вивчення і врахування в процесі її реалізації, як світового досвіду, так і історичного поступу в аграрній сфері на власних теренах. Ліквідація сервітутів як складової аграрної реформи міжвоєнного періоду на Волині, яку проводив уряд Польщі, може бути корисною з погляду необхідності удосконалення існуючої в Україні системи землеволодіння та землекористування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремих аспектів проблеми ліквідації сервітутів у контексті аграрної реформи міжвоєнної Польщі торкались як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Проблема ліквідації сервітутів на Волині у 20 - 30-их роках ХХ ст. не була об'єктом спеціальних наукових досліджень. Частково її окремі аспекти висвітлювались у працях Ю. Крамара, Я. Шабали, В. Менджецького.

Мета статті. Відтворити цілісну картину передумов, законодавчого забезпечення й проведення ліквідації сервітутів у

ході аграрної реформи на Волині у міжвоєнний період, охарактеризувати наслідки та вплив ліквідації сервітутів на удосконалення системи землеволодіння й землекористування.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На Волині до 1917 р. російська царська влада всіляко сприяла збереженню сервітутів, використовуючи у своїх інтересах суперечності, що виникали у процесі спільного землекористування між великими землевласниками, переважно особами польської національності, і українськими селянами. Поміщики намагалися робити все, щоб селяни назавжди залишалися зв'язаними путами шляхетського порядку, тому вдавалися до привласнення сервітутних пасовищ та лісів, чим обмежували можливості селян користуватися ними. За користування сервітутами землевласники змушували селян відпрацьовувати на поміщицьких землях. Такі стосунки сприяли поширенню відробіткової форми господарських взаємовідносин на селі і зберігали усі риси середньовічної системи неекономічного примусу.

Подібна система землекористування призводила до загострення суперечностей між поміщиками та селянами і робила останніх більш прихильними до російської влади, сподіваючись від неї захисту своїх інтересів у цьому протистоянні. Уряд Польщі розумів це, і, намагаючись послабити національні і соціальні суперечності на селі, удосконалював систему землеволодіння та землекористування, ліквідовуючи сервітутути. Крім того, досить симптоматичним й логічним було те, що влада Польщі, враховуючи досвід інших країн, розуміла – проведення комасаційних робіт буде неможливим без розподілу сервітутних земель.

Згідно з переписом 1921 р. на території Волинського воєводства сервітутути діяли у 707 маєтках і за формою були в основному пасовищними. У Волинському воєводстві питання ліквідації сервітутів було найбільш актуальним для селян волинського Полісся. Саме тут фактично кожне селянське господарство претендувало на сервітут. На цій території нараховувалося 323 сервітутути, що становило 45,6 % їх загальної кількості у воєводстві. [11, с. 15]. На цих площах земля використовувалася нераціонально і швидко виснажувалася, бо ні великі землевласники, ні селяни не були зацікавлені у здійсненні

довгострокових капіталовкладень спрямованих на поліпшення її якості. Відсутність конкретного власника була однією із основних причин такого ставлення до сервітутних земель.

Ліквідацію сервітутів на території Польщі було розпочато відповідно до закону від 7 травня 1920 р. [13, с. 319]. Дія цього закону, із внесеними владою відповідними змінами, була поширена на територію Волинського воєводства законом від 10 січня 1922 р., який до 1927 р. регулював тут перебіг ліквідації сервітутів.

Відповідно до закону сервітути підлягали добровільній або примусовій ліквідації. Примусова ліквідація сервітутів здійснювалася при проведенні комасації, парцеляції, меліоративних робіт і поселенні нових колоністів, тобто тих заходів, які впливали на зміну структури сервітутних земель та системи землеволодіння. Примусова ліквідація сервітутів передбачалася й тоді, коли цього бажала одна із сторін, що користувалася такою землею, - селяни чи поміщики.

Закон передбачав і певний механізм та форми розподілу сервітутної власності між селянами та поміщиками. Так, винагорода за ліквідований сервітут встановлювалася владою не в грошовій формі, а еквівалентом у ґрунтах. Однак, селяни могли одержувати компенсацію у грошовій формі, якщо на це була згода обох сторін. За ліквідацію пасовищного сервітуту в лісах селянам виділялася третина від площі, що юридично трактувалася сервітутною ділянкою. При цьому у законодавстві робилося застереження, що такий варіант можливий за умови, якщо виділена за ліквідований сервітут земельна ділянка становила не більше чверті землі селян, одержаної у ході аграрної реформи 1861 р., яку проводив уряд царської Росії. Ліквідація сервітутів на гірших землях, особливо на заболочених, давала можливість селянам набути у власність лише 15 % сервітутних земель. У випадках ліквідації так званої «толоки» селяни мали право одержати 25 % ґрунтів («толока» – земельна ділянка для спільного випасання худоби селянами та поміщиками) [14, с. 436 – 437].

Введений державою законодавчий механізм ліквідації сервітутів не викликав особливої зацікавленості в його реалізації з боку поміщиків, які не поспішали розставатися зі своїми привілеями, стримано і з певною недовірою до можливості справедливого вирішення проблеми ставилося, завжди

консервативне до нововведень селянство, а влада на початковому етапі не проявляла особливої активності й не поспішала реалізовувати на практиці свої ж закони. Тому у 20-х роках ХХ ст. роботи з ліквідації сервітутів проводилися повільними темпами. У 1924 – 1927 рр. було ліквідовано права на сервітутути лише на 33 об'єктах загальною площею 33 870 га [1, Арк. 33].

Невтішні здобутки на початковому етапі цієї акції обумовлювалися ще й тим, що з приводу ліквідації сервітутів між селянами і великими землевласниками часто виникали конфлікти. Власники маєтків у ході скасування сервітутних прав намагалися виділити для селян гірші землі. Крім того, заплановані роботи з ліквідації сервітутів зволікалися і не виконувалися значною мірою через недосконалість самих законів та неузгодженість дій, щодо їх реалізації між управлінськими структурами різних рівнів.

Влада Польщі, аналізуючи хід ліквідації сервітутів, дуже швидко помітила недосконалість певних норм закону від 10 січня 1922 р.. Тому уже в 1923 р. міністерство земельних реформ розпочало роботи над проектом нового закону про ліквідацію сервітутів у північно-східному регіоні польської держави, адже в Східній Галичині сервітутути були ліквідовані владою Австро-Угорщини ще у ХІХ столітті [7, с. 35].

Проект нового закону про ліквідацію сервітутів на терені Волині та інших «східних землях» уряд Польщі вніс на розгляд Сейму 25 січня 1926 р.. Крім урядового, до Сейму було подано ще декілька проектів закону. Процес розгляду законопроектів затягувався. Після травневого перевороту 1926 р. до влади прийшов Ю. Пілсудський зі своєю командою політиків, яка вирішила активізувати роботу у цьому напрямку і розпочала з удосконалення діючих норм закону. Влада врахувала той факт, що попереднім законом про ліквідацію сервітутів були незадоволені перш за все селяни, тобто основна частка населення краю, яка звикла до злиднів, до існування у важких умовах і виживання за рахунок самозабезпечення, а в процесі реалізації існуючого закону селяни отримували у власність мізерні наділи землі. Тому їх варіант проекту закону передбачав нові розміри винагороди для селянських господарств, які були значно більшими, ніж норми, встановлені попереднім законом.

Новий законопроект по-іншому оцінював вартість лісових пасовищних сервітутних ділянок, котрі виділялися селянам як

компенсація за ліквідацію сервітутів, а також спрощував механізм укладання компенсаційних угод між сторонами. Законопроект включав заохочувальні заходи добровільної ліквідації сервітутів, уповноважуючи окружні земельні управління оплачувати власними коштами працю землемірів та видавати з бюджету кошти авансом на розробку та ведення землевпорядної документації.

Зміст цього законопроекту було відображено у розпорядженні Президента Польщі І. Мосьціцького від 1 лютого 1927 р.

Як винагорода за ліквідований сервітут, відповідно до розпорядження, могли виділятися й лісові площі за умови, якщо місцева влада з охорони лісів підтверджувала, що такі лісові ділянки не мають природоохоронного значення. Ліси, що мали природоохоронне значення, теж могли бути включені до складу земельних площ, призначених як винагорода за ліквідований сервітут, за умови, якщо вони були анклавом і їх площа не перевищувала 20 % усієї ділянки під лісом [14, с. 99].

На нашу думку, зміни у підході до визначення частки власності селян на їх користь у процесі ліквідації сервітутів обумовлювалися прагненням нової влади Польщі, в умовах демографічного буму, досягти такого рівня в економіці, при якому обсяги сільськогосподарської продукції зростали б швидше, ніж відбувся приріст населення. Перерозподіл власності з урахуванням інтересів селян у краї, який, як і польська держава загалом, залишався переважно сільськогосподарським, міг сприяти піднесенню рівня розвитку сільського господарства, що могло стати першим поштовхом до активізації, а у перспективі і зростання економіки краю загалом, що сприяло б пом'якшенню соціальної напруги на селі.

Крім того, у розпорядженні президента зазначалося, що з метою прискорення ходу реформи та у випадках необхідності швидких дій у зв'язку з комасаційними та меліоративними роботами має застосовуватися спрощений підхід до ліквідації сервітутів за додатковим розпорядженням міністра земельних реформ.

Законодавче удосконалення процесу ліквідації сервітутів мало позитивний вплив на його динаміку. Про це свідчать дані, подані у табл. 1 [3, Арк. 4 - 5].

Ліквідація сервітутів у 1924 – 1929 рр.

Рік	Кількість об'єктів	Площа в га	Виділений селянам еквівалент землі в га
1924	3	4536	1378
1925	4	8562	2165
1926	22	15136	3939
1927	4	5640	1633
1928	68	45579	9863
1929 (3 кв.)	76	52745	10213
Разом	177	132198	29191

Із наведених даних видно, що у 1928 р. було ліквідовано у 2 рази більше сервітутів, ніж у 1924 – 1927 рр., а в 1929 р. темпи їх ліквідації прискорилися і кількість таких об'єктів за три квартали цього ж року становила 76 одиниць. Це дало можливість селянам набути у власність 29 191 га землі, що становило 22 % від обсягу земель, на яких були ліквідовані сервітути.

Зауважимо, що у Волинському воєводстві, особливо у південних повітах, найбільше сервітутів було ліквідовано у 1928 – 1932 роках. Активізація комасаційних робіт у краї в середині 30-х років ХХ ст. позитивно вплинула на ліквідацію сервітутів, і цей процес у подальшому продовжував розвиватися високими темпами, бо проведення комасації давало можливості владі застосовувати примусову ліквідацію сервітутів, адже кількість укладання добровільних угод залишалася незначною.

Так, у звіті луцького повітового старости за 1936 – 1937 бюджетний рік зазначалося, що у повіті впродовж року було ліквідовано 22 сервітути, при цьому лише на чотирьох об'єктах ця справа була вирішена добровільно. Крім того, староста відмічав належне ставлення сільського населення до цієї справи і те, що на 30 об'єктах повіту ліквідація сервітутів продовжується [2, Арк. 16].

Однак відзначимо, що основна кількість земель, приватизованих у ході ліквідації сервітутів, припадала на волинське Полісся, де ця акція активізувалася лише у 1935 році. За підрахунками польського дослідника Ігнаци Дзядуша, із усіх земель, на яких були ліквідовані сервітути до 1937 року, на поліські повіти воєводства припадало 79 %, на змішані – 14 %, лісостепові – 7 % [10, с. 8-13].

Така ж тенденція спостерігалася і в наступних роках. Так, впродовж 1938 р. у Сарненському повіті сервітути були

ліквідовані на площі 31 354,9 га, у Костопільському – 18 792,2 га, тоді як у лісостеповому Здолбунівському повіті їх було ліквідовано на площі лише 154,2 га. [11, с. 15]. Всього за період 1921 – 1938 рр. сервітути у Волинському воєводстві були ліквідовані на площі 77 992 га, із яких на повіті волинського Полісся (Сарненський, Костопільський, Любомльський і Ковельський) припадало 60 697 га землі. [9, с. 12]. Отже, найбільшу компенсацію за ліквідовані сервітутні права одержали селяни на терені повітів волинського Полісся.

У ході ліквідації сервітутів на Волині великі землевласники втратили тисячі гектарів земель. Відповідно селяни отримали у власність майже 25 % земель, які раніше були обтяжені сервітутними правами. Наведемо деякі приклади найбільших обсягів земель, які одержували селяни у ході ліквідації сервітутів. Так, у Ковельському повіті владою було передбачено ліквідувати сервітути у 95 маєтках. Зокрема, селяни одержали від маєтку Нова Руда 340 га землі, від маєтку Троянівка – 686 га. Наголосимо, що найбільше вилучалося земель від власників маєтків у Сарненському повіті. Так, у селі Тинне цього повіту було передбачено в ході ліквідації сервітутів вилучити у землевласників на користь селян понад 1 500 га землі [4, Арк. 14 – 28].

Сервітутними правами були обтяжені не тільки приватні маєтки, але й значна площа державних лісів. На 1936р. залишалися сервітутами 292 тисячі га державних лісів [17, с. 86]. Зауважимо, що до вказаного обсягу не були включені площі лісів Кременецького повіту, що знаходилися в підпорядкуванні Кременецького ліцею.

Інтереси польської держави в ході ліквідації лісових сервітутів на теренах воєводства захищала Дирекція державних лісів, яка всіляко чинила опір ліквідації сервітутних прав, поширених на лісові площі. Тому, на території державних лісів Волинського воєводства, сервітути до 1936 р. були ліквідовані лише на площі 1300 га. При обговоренні проекту бюджету міністерства земельних справ на 1938 – 1939 рр. посол Сейму П.Тимошенко на засіданні одного із комітетів відмічав, що дирекція державних лісів «ригористичним додержанням приписів утруднює перебудову рільничого устрою» [6, с. 6-7].

Про загальні результати ліквідації сервітутів у повітах воєводства свідчать дані, наведені у табл. 2, складеній автором на основі документів Державного архіву Волинської області [5, Арк. 52].

Таблиця 2.

Ліквідація пасовищних та лісових сервітутів у 1921-1938рр.

Повіти	Потребують ліквідації сервітутів (к-сть об'єктів)	Кількість об'єктів, у яких ліквідовані сервітути			Кількість об'єктів, до яких припинені вимоги ліквідації сервітутів	Залишилося до ліквідації сервітутів
		К-ть сіл	Виділений селянам еквівалент			
			У ґрунтах (га)	У готівці		
Дубенський	25	11	1026,5	-	11	3
Горохівський	45	26	1407,1	1000 дол.	14	5
Костопільський	80	40	18792,6	210 зл.	11	29
Ковельський	95	54	8378,6	8250 зл.	16	25
Кременецький	27	21	2373,6	-	4	2
Любомльський	40	24	2173,1	-	1	15
Луцький	149	87	8570,9	-	20	42
Рівненський	44	18	827,5	-	16	10
Сарненський	108	76	31354,9	-	12	20
Володимирський	77	37	2863,4	5772 зл., 180 дол.	30	10
Здолбунівський	17	8	154,2	250 руб.	8	1
Разом	707	402	77922	14232 зл. 1180 дол. 250 руб.	143	162

Наведені у таблиці дані свідчать, що у більшості випадків у ході ліквідації сервітутів селяни одержували еквівалент землю, загальний обсяг якої становив 77 922 га. В окремих випадках все ж селяни погоджувалися на грошову компенсацію і в обмін за ліквідовані сервітути одержали грошові виплати на загальну суму 14 232 зл., 1180 дол. й 250 руб. Крім того, на кінець 1938 р. на терені Волинського воєводства залишилося 162 мастки, де продовжували функціонувати сервітути [8, с. 2].

Непопулярність грошової компенсації за сервітутні землі серед волинського селянства можна пояснити насамперед його малоземеллям. Крім того, грошова компенсація видавалася не відразу, а впродовж трьох років з нарахуванням 8 % річних. В умовах нестабільної соціально-економічної ситуації погодження на грошову компенсацію було досить ризикованим, тому селяни віддавали перевагу земельному наділу.

Ліквідація сервітутів призвела до значних змін у системі землеволодіння й землекористування. Однак хибним було б вважати, що ліквідація сервітутів відразу могла призвести до зростання рівня продуктивності селянських господарств, адже

поліський селянин у ході ліквідації сервітуту одержував менші площі, ніж він міг використовувати раніше для випасання худоби, а тому був вимушений зменшувати її поголів'я. Зменшення поголів'я худоби призводило до зменшення обсягу органічних добрив, які для волинських селян найчастіше слугували єдиним засобом для удобрення ґрунтів.

Вважаємо, польські дослідники справедливо зазначають, що ліквідація сервітутів була однією із складових структурної кризи селянського господарювання на Волині, яку треба було ще подолати [13, с. 49 – 50].

Висновки. Узагальнюючи, варто підкреслити, що сервітуту утворилися на українських землях після втілення у життя російською царською владою аграрної реформи 1861 р. і мали місце на землях Волинського воєводства в умовах Другої Речі Посполитої. З одного боку, права спільного використання сервітутних земель не сприяли ефективному використанню їх та унеможлилювали проведення комасації у воєводстві. З другого - поділ спільних земель був особливо відчутним для бідних селян, оскільки втрачалися спільні пасовища, що змушувало селян зменшувати поголів'я худоби. Враховуючи низьку продуктивність великої рогатої худоби, найбільш відчутними для селян після ліквідації сервітутів були втрати в органічних добривах, яких потребувало землеробство, особливо на бідних на поживні речовини поліських землях.

Однак, ліквідація сервітутів у міжвоєнний період не була самоціллю офіційної польської влади, а обумовлювалася самим ходом історії і була взаємопов'язана з іншими напрямками аграрної реформи.

Скасування сервітутних прав удосконалювало не тільки систему землеволодіння, а й систему землекористування. Зокрема, після комасації сервітутних земель створювалися умови для широкого застосування нових форм використання ґрунтів, повторних оранок, ротації культур, які були спрямовані на усунення парів і застосування системи сівозміни, яка підвищувала рівень ефективності використовуваних земель.

Крім того, ліквідація сервітутів сприяла зміцненню основ приватної власності та включення аграрної сфери у систему товарно-грошових відносин.

Джерела та література:

1. Державний архів Волинської області (надалі ДАВО), ф. 36, оп. 1, спр. 1966.
2. ДАВО, ф. 36, оп. 15, спр. 252.
3. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 645.
4. ДАВО, ф. 46, оп. 4, спр. 489.
5. ДАВО, ф. 46, оп. 6, спр. 417.
6. Дискусія над бюджетом 1938–1939 р. // Шлях. – 1938. – 2(10).
7. Лапчук Іван. Комасація ґрунтів. – Львів, 1938. – 91 с.
8. Українська Нива. – 1936. – 1 лютого.
9. Українська Нива. – 1936. – 9 лютого.
10. Wołyń w liczbach. Zbiór tablic statystycznych, dotyczących województwa Wołyńskiego / Pod redakcją Stefana Witkowskiego i Stanisława Landy. – Łuck, 1939. – 65 s.
11. Jaworski W. L. Reforma rolna. – Kraków, 1926.
12. Мєдзрєцькі Влєдзімерз. Województwo Wołyńskie. 1921- 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1988. – 203 s.
13. Ohanowicz Alfred. Ustawa o wykonaniu reformy rolnej i inne ustawy rolne. – Poznań, 1926. – 496 s.
14. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zniesieniu służebności // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1927. – Pierwsze półrocze. – N 10. – Poz. 75.
15. Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 14 lutego 1927 roku // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1927. – Pierwsze półrocze. – N 14. – Poz. 110.
16. Dziadosz Ignaci. Potrzeby gospodarze Polesia Wołyńskiego. – Łuck, 1937. – 72 s.
17. Sprawozdanie wojewody Wołyńskiego. – Warszawa, 1936.

УДК 94:329.15(477.81) «1940»

А.Жив'юк

ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-Х РОКІВ (НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У)

У статті розглядається динаміка змін серед номенклатурних працівників Рівненського обкому КП(б)У впродовж 1940-х років – від першої до другої радянізації регіону.

Ключові слова: *радянізація, номенклатура, обласний комітет КП(б)У, Рівненська область.*

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.	108
Капітан Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПИСУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРІЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20